

Leraar en leerling

20 februari 2018, door Ad van Dun,
gepubliceerd op [Stiltijdharma](#)

*Zelfs de oerenergie vindt zijn oorsprong in bewustzijn.
Deze ene geest is de navelstreng van boeddha's en meesters.¹*

Leraren zijn structureel medeverantwoordelijk voor een heilzaam verloop van andermans oefenweg: onze existentiële onwetendheid en onvermogen worden opgelost dankzij de ontmoeting met wijsheidsonderricht.

Grofweg zou je kunnen zeggen: de leraar onderricht het visie-aspect, en de leerling toetst dit en past dit toe in de praktijkervaring van meditatie en dagelijks leven. Zo leveren leraren een wezenlijke bijdrage aan onze bestaanskwaliteit: zij verhelderen, versterken en openen onze geest. Maar onevenwichtige leraren kunnen die geest ook benevelen, ondermijnen of uitschakelen.

Van iemand die de dharma (waarheid, goedheid, wetmatigheid) onderwijst, mag je verwachten dat hij of zij op zijn minst beschikt over de basale zelfdiscipline en maatschappelijke rijpheid om anderen niet te benadelen of tot schade te zijn. Dit laatste is toch ook niks bijzonders? Je kunt hiervoor al terecht bij talrijke medemensen die het hart op de juiste plaats hebben.

Als dharma-leraar moet je meer in huis hebben: de diepere, bewustere volgroeiheid van een geestelijk beoefenaar, van iemand die voldoende vertrouwd is met het terrein van transcendente innerlijkheid om anderen tot gids te kunnen zijn in hun zoeken naar identiteit en bestaanskwaliteit. Dit vereist van jouw kant wijsheid en mededogen: de wijsheid die jouw leraarschap legitiem en inspirerend maakt, en het mededogen dat leerlingen geruststelt en hen behoedt voor verder lijden.

Als leraar weet je dat elke strikt wereldse opstelling nu eenmaal gekleurd en beperkt is, en dat mensen daardoor ertoe neigen spiritualiteit - en dus ook de instituten en leraren die op dit terrein werkzaam zijn - te sublimeren of juist te denigreren.

Steeds is er het risico dat onze kleine ego-geest de diverse elementen van spirituele visie en praktijk misverstaat en er betekenissen en functies aan geeft die slechts de eigen karmische behoefte bevestigen. Onrijpe beoefenaars en wereldse stervelingen beschikken niet over het vermogen om te begrijpen wat de zin is van oefenmethodes en -termen, en zij kunnen zich dan ook weinig voorstellen bij eindkwaliteit of belichaming van boeddhaschap.

Op mondiale schaal komt deze onwetendheid tot uiting in een stevige portie reserve en cynisme ten aanzien van geestelijkheid, zelfonderzoek, meditatie enzovoorts. Spirituele oefening wordt al vlug beschouwd als vrijblijvende troost of als een therapeutische reparatie, een teken van zwakte of mislukking zelfs.

En in zekere zin is dat ook zo: je gaat juist op zoek naar zingeving vanwege het feit dat wereldse omstandigheden jou niet vervullen. Spreekt Boeddha niet van "thuisverlaten"; en nodigde Christus zijn volgelingen niet uit de wereld te laten voor wat die was?

Geen enkele klassieke wijsheidsweg stelt het werelds bestaan centraal; waar het steeds om gaat is de innerlijke kwaliteit waarmee wij mensen in die wereld staan, met andere woorden: het doel zijn wij zélf, ons hartsbewustzijn.²

De discrepantie tussen de waan van de wereld (conditionering, zintuiglijkheid) en ons potentieel van bewustwording (onvoorwaardelijkheid, transcendentie) vraagt om een zorgvuldige balans in het contact tussen leraar en leerling.

In dat contact speelt er bij beide betrokkenen de gelijktijdige werking van authenticiteit en gemeenschappelijkheid; die twee kwaliteiten zijn noodzakelijk en moeten bevorderd worden, en je zou zelfs kunnen zeggen: de versmelting ervan staat gelijk aan bevrijding. Authenticiteit realiseren is door de schijnbodem van egoïsme heen zakken naar verbinding met de echtheid van leven; en het realiseren van hartsverbondenheid is wennen aan het feit dat die echtheid geen begrensd particulier karakter heeft.

De leerling, aanvankelijk opererend vanuit een wereldlijke visie, wordt voorzichtig gegend naar afscheid nemen van misverstand, overbodig houvast en illusoire projectie. Een goede leraar zal daarbij zichzelf - en elk romantisch idee over speciale vermogens of verlichting - expliciet afraden als een potentieel nieuw vals houvast.

Maar die klus is niet een-twee-drie geklaard: de neiging houvast te zoeken (lees: het ontbreken van authenticiteit) en contrast te blijven creëren (het ontbreken van wezenlijke verbinding) is een kernknoop, een grondconditionering in onze identiteit.

We fluctueren tussen de bestaanspolen van grote-ik (dharma, wijsheid) en kleine-ik (karma, onwetendheid), en dat zorgt voor complicaties bij de leerling - en op ruimere schaal ook bij belangstellenden en buitenstaanders:

- er is de actuele staat van onze persoonlijke voorkeur die zorgt voor profilering en voor een je afzetten tegen het onderricht (niet loslaten van karma)
- er is ons dieper onbegrip over de gehanteerde doelen en methodes, hetgeen tot uiting komt in twijfel of scepsis (niet toelaten van dharma).

Zelfs voor de meest betrouwbare leraren is er geen garantie dat hun gedragingen niet op onbegrip of veroordeling stuiten. Boeddha bijvoorbeeld heeft dit ervaren, inclusief zelfs levensbedreigende agressie.³ Verstandige monniken bewegen zich terughoudend en leren geduld te oefenen bij verbale of fysieke agressie; en voor bodhisattva's is tolerantie een centrale oefenvorm (*kshanti*, een van de zes *paramita*).

Naar aanleiding van misstanden binnen de boeddhistische oefencentra⁴ is de vraag naar juiste gedragsregels de laatste decennia terecht relevant geworden.

Daarbij blijkt dat ook een brave borst als Zen-leraar Shunryu Suzuki in het licht van de huidige maatschappelijke aanvaardbaarheid als feilbaar kan worden weggezet,⁵ terwijl juist hij geldt als het prototype van een volwaardige Zen-leraar wiens heilzame en bevrijdende werkzaamheid en visie algemeen worden onderkend en gewaardeerd.

De brede twijfel of scepsis ten aanzien van waarheid heeft te maken met het feit dat onze profane geest per definitie slechts een beperkte, eenzijdige notie heeft van wat bewustzijn is. Zintuiglijke fixatie, als gevolg van eeuwenoude conditionering, blokkeert het wijsheidspotentieel; als compensatie ontwikkelen we dan een wereldse identiteit.

Geconditioneerde stervelingen ontbreekt het aan een integraal, betrouwbaar zicht op de juiste bedoeling en besteding van mens-zijn. Dit maakt ons relatief blind voor eigen en andermans lijden en voor ons aanwezig bevrijdingspotentieel; maar concreter verhindert dit ons ook te begrijpen wat de mogelijke functie kan zijn van de diverse onconventionele methodes die de spirituele tradities hanteren.

Dit valt misschien wat beter te verduidelijken aan de hand van enkele standaard oefenaspecten, zoals onthechting, discipline of dienstverlening:

- onthechting kan geïnterpreteerd worden als een levenshouding waarin je minimale voorzieningen hanteert, weinig voedsel en slaap gebruikt, bewust pijn en ongemak aanvaardt, geen verwachtingen of beloningen koestert.
- discipline betekent fysieke, verbale en mentale zelfbeheersing, een vast oefenrooster volgen van meditatie en studie, een respectvolle opstelling naar leraren, vertrouwen in oefenelementen die niet meteen te begrijpen zijn (koans, geloften, transcendentie).
- via dienstverlening school je je in belangeloos beschikbaar zijn; vertaald naar de praktijk betekent dit vaak onaantrekkelijke klussen, uitgevoerd ten behoeve van anderen, met inbreng van al je kwaliteiten en vermogens, zonder reserve.

Met dit soort pedagogie zijn we in de wereld niet echt vertrouwd; sterker nog, in het algemeen roept het weerstand of kritiek op. De meeste mensen ontgaat de zin en noodzaak van "mystieke kapriolen". En al helemaal als er incidenteel ook nog eens moreel onverantwoorde taferelen mee gemoeid zijn.

Er spelen hier twee facetten die onderscheiden moeten worden. We praten enerzijds over het werelds platform dat bestaat uit functionele, zintuiglijke "apparatuur"; daarbij horen de conventies en codes om barbarij te voorkomen en redelijke beschaving mogelijk te maken.

Op dat terrein hanteren we zo helder mogelijke regels om alle gewenste individuele ontwikkeling te faciliteren. Dit geldt voor wereldse instituten zoals overheden, maar ook voor instellingen en personen die zich bezighouden met meer geestelijke aspecten als didactiek en psychologie. Gezamenlijk formuleren we de grenzen waarbinnen we wettelijk aanvaardbaar leven; de rest is speelruimte voor eigen vrije, creatieve invulling.

Maar de menselijke dimensie van wijsheid en waarheidsvinding laat zich niet simpelweg vastleggen in formules; op dit terrein hanteert men intuïtie⁶ en spreekt men van mysterie en oefent men zich in overgave, in "leegte". Dit gebied onttrekt zich per definitie aan wereldse waarneming: het is ten diepste individueel en gaat verder dan therapie of energie.

Hier, op dit platform van innerlijkheid, spelen heel andere doelen, methodes en problemen: het vraagt een veel diepere investering en levert grotere moeite. Het aangaan van zelfkennis wordt wel "zelfoverwinning" genoemd⁷, en de confrontatie met je eigen bestaan aangaan - lees: het oplossen van mijn egoïsme - is het moeilijkste wat een mens kan doen.

Elk van deze twee terreinen vraagt om de juiste opstelling: je kunt je in het werelds terrein niet beroepen op de moeite van jouw innerlijke zoektocht - daar heeft men terecht geen boodschap aan. Tussen beide gebieden, die in feite ons innerlijk dualisme weerspiegelen, bestaat er een hiërarchische verhouding: we leren eerst onze zintuiglijke of wereldse identiteit kennen en hanteren; de rijping daarvan veroorlooft ons naar binnen te gaan.

Dit betekent: van rijpe of bewuste spirituele zoekers mag je verwachten dat zij zich houden aan de wet, dat zij oog hebben voor hoe zintuiglijke aspecten werken en dat zij de profane stervelingen niet lastigvallen met allerlei ondoorgrondelijkheden.

Je bent je ervan bewust dat spirituele oefening in wezen een anonieme en intieme weg is.

Wanneer wij ons eenmaal oprecht kunnen verheugen in het feit dat wijsheid en liefde en alle andere hartskwaliteiten daadwerkelijk gerealiseerd kunnen worden en wij in staat zijn elk mens zijn of haar vervulling te gunnen, dan zal dit het bewijs zijn van ons geloof in de goedheid van mens-zijn. Op die manier, staande in de motivatie als elke waarheidszoeker, kunnen we als sangha-leden verantwoord navoelen op welke manier een specifieke medebeoefenaar verstrikt kan raken in zelfzuchtige belangen.⁸

Wat de leerling betreft: is er dan helemaal geen beveiliging tegen misbruik, nergens een garantie voor betrouwbaarheid? Vanuit de wereld luidt het antwoord: jazeker, je kunt je beschermd weten door actuele wetgeving. En vanuit het terrein van innerlijkheid komt een wat meeromvattend antwoord: je startpunt is toch het eigen lijden van jouw eigen onvoldaanheid? Begrijp dat de hele wereld onderhevig is aan datzelfde lijden, dan zal wijsheidsonderricht jou als iets kostbaars en zeldzaams voorkomen.

Veel leed wordt vermeden wanneer we ons goed bewust blijven van wat echt noodzakelijk is; dan laten we ons niet veel wijsmaken en goedkope oplossingen zullen ons niet tevreden stellen. Er is uiteindelijk geen alternatief voor de aloude opdracht aan elke eerlijke pelgrim: geef je wijsheidsoog goed de kost, en vertrouw op je hart; dit zal je thuis brengen.

Tot slot: alle innerlijke groei en ontwikkeling, inclusief misverstand en gestruikeld, mag dan wel per saldo neerkomen op ieders individuele wandelen van karma naar dharma, maar als bodhisattva's zijn we medeverantwoordelijk voor elk individu dat een beroep op ons doet. Uiteindelijk moeten we innerlijke kwaliteit écht belichamen in denken, spreken en handelen.

We kunnen ons niet verschuilen - en niemand zou dat moeten willen - achter instituten, stambomen, tradities, methodes of functies. Dit alles is op zijn best slechts *upaya*, dat wil zeggen, middelen die bodhisattva's hanteren in dienst van bevrijdend werkzaam zijn.⁹

Het zou ons, dharma-beoefenaars, zowel leraren als leerlingen, structureel ten goede komen als we ons bewust terughoudend opstellen naar iedere vorm van legitimatie. Welke uiterlijke gezagsfactor (diploma, eretekens, traditie, reputatie) zal in staat zijn een tekort aan eigen innerlijke betrouwbaarheid te vervangen?

Dharma legitimeert zichzelf en heeft geen argumenten nodig.

Bewustzijn - zie het openingscitaat - is niet afhankelijk van allerlei energieprocessen of materiële voorzieningen.

Ieder van ons kan leren waarheid elk moment en in elke situatie te belichamen.

Dat is de grote uitnodigende kracht van wijsheid: de universele eenvoud ervan.

---

¹ Zen-meester Wansong in *The book of Serenity* (Cleary, Thomas: *Book of serenity*. Hudson 1990, p. 4), een verzameling koans, geselecteerd door Hongzhi en becommentarieerd door Wansong.

² De essentie van de weg bewandelen is niet de wereld verbeteren, maar Mara overwinnen (zelfoverwinning): in anonimiteit de kwaliteit van waarheidswerking realiseren, via het je bevrijden van ons egoïsme. Daarmee zal de wereld vanzelf optimaal geholpen zijn.

Het is te vergelijken met zitten aan een bron en ervoor zorgen dat die bron, als oorsprong en voeding van het leven dat we zijn, zuiver en krachtig blijft stromen. De verbinding met deze bron doet je de volheid (*samadhi*) ervaren van niets nodig hebben - niet omdat jij je op dat moment volaan voelt, maar omdat het leven in de kern (die ook onze sterfelijkheid omvat) geen gebrek kent. Dit is de basis van onze intrinsieke goedheid.

³ Boeddha werd o.a. belaagd door zijn leerling Devadatta en door de rover Angulimala; ook moest hij toelaten dat een groep van 500 *arhats* (gevoerde leerlingen) zich van hem afkeerde uit onvrede met het onderricht.

⁴ http://info.stiltij.nl/publiek/meditatie/leraren/_misstanden/18-02-20-VK-tibetaans-boeddhistische-leraar-namkha-rinpoche-aangeklaagd.pdf

⁵ http://info.stiltij.nl/publiek/meditatie/leraren/_misstanden/Lachs-Stuart-Richard-Baker-and-the-Myth-of-the-Zen-Roshi.pdf

⁶ Intuïtie is de grondkwaliteit van ons menselijk bewustzijn; in zijn eenvoudigste vorm kun je het omschrijven als hartsbewustzijn, als een integraal of globaal bewustzijn in de zin van niet zintuiglijk gefixeerd, enigszins te vergelijken met de christelijke term "het geweten". Intuïtie is vanwege zijn ongrijpbare, aldoordringende en kernachtige werking nauw verwant met transcendentie; het opereert non-conceptueel, net als wijsheid, en ligt dieper dan ons cerebrale kenvermogen. Intuïtieve wijsheid is in het Sanskriet *pra-jna* (lett.: voor-kennis; vergelijk "prognose": "gno" is etymologisch gelijk aan "jna" en het Engelse "know" - bron: Pine, Red: *The Heart Sutra; the womb of buddhas*. Emeryville 2004).

In de bodhisattva-training, die van oudsher wordt verdeeld in 10 fasen (*bhumi*), wordt *prajna* gerealiseerd in de 6e bhumi. De 10e en laatste stap is het realiseren van onze boeddhanatuur, boeddhaschap; de daaraan gekoppelde kwaliteit is *sarva-jnana* (alwetendheid). Dankzij onder andere de loutering van de intuïtie in de 6e fase, is ons kenvermogen volledig opgeschoond en werkt direct, grenzeloos en spontaan.

Meer hierover is te vinden in o.a.: Asanga: *The bodhisattva path to unsurpassed enlightenment; a complete translation of the Bodhisattvabhumi*. Boston 2016.

⁷ Zie ter illustratie bijvoorbeeld het lied *Opdracht* (<http://stiltijdharma.nl/expressie/opdracht/>):

- In dienst van wijsheid, beloof ik te overwinnen, in mezelf en om mij heen, elke vorm van houvast;
- in dienst van liefde, beloof ik te overwinnen, in mezelf en om mij heen, elke vorm van afstand;
- in dienst van kracht, beloof ik te overwinnen, in mezelf en om mij heen, elke vorm van gemis.

⁸ Als leraar committeer ik me aan het voorkomen van lijden. Zolang ik alle voorschriften bewust hanteer, hoeft niemand lastiggevallen te worden met de taak mij te moeten beoordelen of te begrijpen - laat staan op te voeden. Daar heeft de Boeddha immers regels voor opgesteld die ons beoefenaars, ongeacht functie of niveau, helpen een juist onderscheid te kunnen maken tussen wat heilzaam of onheilzaam is.

Het is bekend dat binnen de Mahayana- en Vajrayana-tradities deze regelgeving wat ruimer wordt begrepen, maar juist vanwege die ruimere interpretatie mag men ook veronderstellen dat hier de grotere wijsheid en het dieper vermogen aanwezig zijn om op zijn minst ervoor te zorgen dat onwetenden niet de weg kwijtraken.

Daarnaast zouden rijpe medebeoefenaars in staat moeten zijn mogelijke verblinding te herkennen en elkaar indien nodig te bevragen op laakbaar gedrag; een dergelijke interne hygiëne voorkomt het lastigvallen van de wereld. Bovendien heeft deze aanpak het voordeel dat het interne dharma-terrein weinig aanleiding geeft om het *upaya*-argument (zie noot 9) te hanteren; het *dharmakaya* (lett.: waarheidslichaam; ontwaakt bewustzijn) dat wij als bodhisattva's delen, heeft geen *upaya* nodig.

De twee terreinen waarop bodhisattva-beoefenaars werken - *dharmakaya* (innerlijkheid) en *buddhakshetra*

(zintuiglijkheid; lett.: boeddha-domein) - vereisen twee vermogens: in de sangha (verband van beoefenaars) moeten we bedrog kunnen voorkomen, en in de wereld moeten we barbarij kunnen voorkomen. De maatstaf voor het eerste vermogen is daadwerkelijk vertrouwd zijn met leegte en vorm; de maatstaf voor het tweede is het verschil zien tussen spiritualiteit (waarheid) en energie (welbevinden).

⁹ Het *upaya*-argument kan gemakkelijk verkeerd begrepen en daardoor ook gemakkelijk misbruikt worden: "Met mijn krachtige aanwezigheid, mijn insprekend woordgebruik en mijn soms zelfs grensoverschrijdend gedrag, wil ik iedereen slechts bevrijden, het is allemaal blijk van mededogen."

Geen enkele serieuze leraar zou dit soort argumentatie publiekelijk moeten overwegen. Me beroepen op welke conditie dan ook is al een bewijs van onvermogen en in spiritueel verband vormt het bovendien een subtiel risico voor "dharmische conditionering". Zodra je je met legitimatie bezighoudt, is de pijn al gaande of geschied. Beschouw het daarom liever als een beschamend, onwaardig en gevaarlijk instrument. Vóór je het weet heeft Mara je te grazen met je karmische toeters en bellen.